

JOSEP BARGALLÓ

**Manual de mètrica
i versificació catalanes**

Empúries

Josep Bargalló Valls

Manual de mètrica i versificació catalanes

Editorial Empúries

Barcelona

La primera edició d'aquesta obra va ser
publicada dins la col·lecció «Les Naus d'Empúries» l'any 1991
Primera edició, revisada i ampliada, dins d'aquesta col·lecció: maig del 2007
Segona edició: maig del 2024

© Josep Bargalló Valls, 1991, 2007

© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.
Editorial Empúries
Diagonal 662-664, 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.editorialempuries.cat

Fotocomposició: Víctor Igual

Dipòsit legal: B. 4.733-2024
ISBN: 978-84-19729-33-0

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.
La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè
sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries. En comprar aquest llibre
contribuiu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.

A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa
d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos)
si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com
o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Taula

Pròleg	9
MÈTRICA I VERSIFICACIÓ. QÜESTIONS INTRODUCTÒRIES	13
Prosa i vers	13
Poètica: conceptes de versificació i mètrica	17
Ciència i sistema	20
<i>La teoria de la funció poètica</i>	24
<i>Recurrència de formes fixes</i>	27
UNITATS MÈTRIQUES. SÍL·LABA, ACCENT I RIMA	29
La síl·laba	30
<i>Vocals en contacte de paraules contigües. Dialefa, sinalefa i elisió</i>	32
<i>Vocals en contacte a la mateixa paraula. Dièresi i sinèresi</i>	39
<i>Els enllaços fònics a l'obra d'alguns poetes moderns</i>	40
L'accent	44
<i>El ritme</i>	46
<i>Esquemes accentuals</i>	48
<i>A la recerca dels cims accentuals</i>	51
La rima	57
<i>Les isotopies textuais</i>	58
<i>La rima fonètica. Assonant i consonant</i>	59
<i>Rimes falses, rimes fàcils i rimes equívocues. La doble rima. Els rebles</i>	66
<i>Rims dissoluts i mots rima</i>	70
<i>Versos blancs, estramps, esparsos, lliures i versicles</i>	73

<i>Les combinacions de rima fonètica</i>	77
<i>La funció semàntica de la rima</i>	79
<i>La rima accentual. Masculina, femenina, alternada, maridada i derivativa</i>	81
<i>Rima externa i rima interna</i>	84
MÈTRICA SIL·LÀBICO-ACCENTUAL. ELS VERSOS	89
La construcció de la mètrica sil·làbico-accentual	90
El recompte sil·làbic	91
Hemistiquis i cesures	95
Versos curts i versos llargs	100
Versos sense cesura	102
1. <i>Versos de menys de quatre síl·labes</i>	102
2. <i>El tetrasíl·lab</i>	105
3. <i>El pentasíl·lab</i>	107
4. <i>L'hexasíl·lab</i>	109
5. <i>L'heptasíl·lab</i>	109
6. <i>L'octosíl·lab</i>	110
7. <i>L'enneasíl·lab</i>	112
8. <i>El decasíl·lab (no cesurat o italià)</i>	113
9. <i>L'hendecasíl·lab</i>	115
10. <i>El dodecasíl·lab</i>	116
11. <i>D'altres</i>	116
Versos amb cesura	116
1. <i>L'octosíl·lab</i>	116
2. <i>El decasíl·lab</i>	118
3. <i>L'alexandrí</i>	123
4. <i>L'hendecasíl·lab</i>	126
5. <i>D'altres</i>	126
MÈTRICA SIL·LÀBICO-ACCENTUAL. TIRADES, ESTROFES	
I COMPOSICIONS	127
Esticomítia i encavalcament	128
Isosil·labisme i anisosil·labisme	132
Tirades de versos	136
1. <i>Tirallongues monorimes</i>	137

2. <i>Tirades d'apariats. Noves rimades i codolades</i>	139
2.1. <i>Les noves rimades</i>	139
2.2. <i>La codolada</i>	141
3. <i>El lai</i>	143
4. <i>Els romanços</i>	145
4.1. <i>La balada</i>	145
4.2. <i>El romanç</i>	146
Les estrofes	148
1. <i>El díctic, l'apariat i el rodolí</i>	150
2. <i>El tercet</i>	152
3. <i>El quartet (o quarteta)</i>	154
4. <i>La «seguidilla»</i>	155
5. <i>El quintet (o quinteta)</i>	156
6. <i>La lira</i>	157
7. <i>El sextet (o sexteta)</i>	157
8. <i>Les estrofes de set versos</i>	158
9. <i>Les cobles o octaves</i>	158
10. <i>Les estrofes de nou versos</i>	163
11. <i>La dècima</i>	164
12. <i>La dotzena</i>	165
Les composicions	166
1. <i>L'auca</i>	171
2. <i>La cançó</i>	172
3. <i>Les corrandes</i>	176
4. <i>La dansa</i>	177
5. <i>L'estança</i>	181
6. <i>La glossa</i>	182
7. <i>Els goigs</i>	184
8. <i>El haikú i el tanka</i>	186
9. <i>Les lletres satíriques</i>	191
10. <i>El madrigal</i>	192
11. <i>El romanço</i>	193
12. <i>La sextina</i>	194
13. <i>La silva</i>	198
14. <i>El sonet</i>	199
15. <i>La tercina</i>	206

16. <i>La viadera</i>	207
17. <i>El virolai</i>	208
18. <i>Altres composicions</i>	210
MÈTRICA ACCENTUAL	213
La versificació accentual	213
<i>Isopodisme i anisopodisme. Isometrisme i anisometrisme</i>	218
<i>Les clausules rítmiques. Models d'elocució</i>	219
<i>Algunes mostres d'anàlisis accentuals</i>	226
L'adaptació dels metres clàssics	230
<i>Peus, versos i estrofes clàssiques</i>	230
<i>Les adaptacions catalanes</i>	236
<i>L'hexàmetre i el díptic elegíac. Les propostes</i>	
<i>de Maragall i Riba</i>	239
<i>Versos i estrofes clàssiques en Costa i Llobera</i>	245
<i>Altres adaptacions</i>	249
<i>Esquema dels versos i estrofes clàssiques en la</i>	
<i>seva adaptació a la mètrica catalana</i>	252
BIBLIOGRAFIA	255
ÍNDIX TEMÀTIC	261

MÈTRICA I VERSIFICACIÓ

QÜESTIONS INTRODUCTÒRIES

PROSA I VERS

El vers és fet de duplicitat, i és per això que escriure en vers és si fa no fa l'única manera divertida d'escriure.

GABRIEL FERRATER

L'escriptor disposa de dues possibilitats prou distintes i diferenciades d'organització del llenguatge, la prosa i el vers, dos conceptes que ja ens apareixen des de l'inici històric de la creació literària, tot i que sembla —o almenys hi coincideixen força autors— que el llenguatge poètic degué ser, en el món primitiu, anterior a la prosa narrativa, entesos ambdós com a sistemes de creació. La cançó, l'endevinalla... són, certament, fórmules antigues. Es troben a l'origen de la creació literària humana, precisament perquè són fàcils de recordar, de memoritzar, i ho són pels seus components retòrics, també mètrics: la longitud fixada de cada vers amb el nombre reiterat de síl·labes o accents, els jocs fonètics... Michail Gasparov defineix el vers com un tipus de text entès com un discurs especialment emfasitzat i destinat a ser memoritzat i repetit.

Com afirmen Salvador Bech i Josep Borrell, «el **vers** és una successió de síl·labes ordenades segons un patró mètric abstracte, el qual regula —d'acord amb la nostra tradició literària— tant la seva longitud sil·làbica com el seu ritme» (p. 111). Podem dir, així, que el vers, si més no en la majoria de sistemes, es reconeix per l'accent delimitatiu de la darrera paraula, que precedeix el que s'anomena pausa mètrica menor. Això ens dóna una de les claus de la definició

tradicional de vers: una combinació de versos conforma un poema o composició poètica i, a la vegada, en un poema cada vers ocupa una ratlla de text. En aquest mateix sentit, la **prosa** s'ha definit, sovint, com el llenguatge que no presenta les característiques del discurs poètic —bàsicament, a més de la regularitat sil·làbica, el ritme i la rima, d'altres qüestions fòniques, gramaticals i semàntiques, algunes de les quals anirem desenvolupant al llarg d'aquest *Manual*.

Lluís Calderer estableix un esquema general i bàsic de diferenciació entre aquestes dues possibilitats d'organització literària del llenguatge: quant a la disposició, la prosa és horitzontal i el vers, vertical; pel que fa al moviment, el de la prosa és de continuïtat i el del vers, de repetició; i, en tercer lloc, la prosa s'estructura al voltant de pauses sintàctiques, mentre que el vers ho fa mitjançant les pauses mètriques, de les quals la que delimita el canvi de ratlla se'ns apareix com la més evident. Tot i això, tampoc no cal sacralitzar aquest darrer aspecte, no només pel fet que la poesia, el vers, sovint s'ha sostingut en la transmissió oral, sinó perquè cal, arribats fins aquí, d'exemplar-ne els elements definitoris. D'entrada, hauríem de recordar que, en llatí, *versus* no significava tan sols «ratlla d'un poema», sinó «ratlla» en general, ja fos de poesia o de prosa. La diferenciació d'un discurs en vers i d'un altre en prosa cal anar a buscar-la en el *numerus*, és a dir, en el cas de la poesia clàssica, el ritme, la distribució dels temps marcats i no marcats. El *numerus* de la poesia era definit pel concepte de *metrum*. Relligant la visió d'aquests temes des d'una perspectiva de la poètica catalana —i romànica en general—, la mètrica, és a dir, allò que defineix i estudia el *metrum* de cada llengua i cada literatura, té, com a trets fonamentals i conceptuals, la rima, el metre (el nombre de síl·labes) i el ritme, uns elements, doncs, que són, essencialment, fets de llengua. Si no ens movem del camp etimològic, el mot *prosa*, per la seva banda, prové del llatí (*oratio pro vorsa*, és a dir, «(discurs) que va cap endavant», i no presenta, almenys definitòriament, cap dels elements que acabem d'esmentar.

Els versos, com es pot concloure, mantenen una regularitat de combinació, ja sigui per la rima, el nombre de síl·labes o el d'accents —per tots tres elements o per algun o alguns d'ells. Salvador Oliva (1980) ha definit el vers, seguint aquests paràme-

tres, com una seqüència lingüística marcada per cinc condicions:

a) pertànyer a un determinat model, és a dir, una pauta marcada per la tradició poètica o per una teoria mètrica concreta;

b) trobar-se en un context on els altres versos pertanyin al mateix model o a algun altre model que hi sigui combinable;

c) les síl·labes tòniques i àtones d'una seqüència s'han de correspondre a temps marcats —accents significatius de la seqüència— i no marcats —la resta de síl·labes—, segons unes determinades regles de correspondència que regulen o analitzen les transformacions rítmiques que el poeta, com a creador, pot efectuar damunt del material lingüístic de què disposa;

d) entre el darrer accent màxim —l'accent de la darrera paraula— i la frontera de vers no hi pot haver fronteres de mot, és a dir, el darrer accent mètric significatiu ha d'estar situat a la darrera paraula del vers;

e) la frontera de vers ha de coincidir amb una frontera de mot, és a dir, el vers ha d'acabar en una paraula plena, sencera.

Aquests conceptes, insistim-hi, ja els anirem definint i ampliant en propers apartats, però ara potser convindria que, com assenyala el mateix Salvador Oliva, no oblidéssim que les condicions *c)* i *e)* es poden trencar en determinades ocasions —com, per exemple, els hiperencavalcaments en el cas de *e)*—, ocasions que, amb tot, no deixen de ser excepcionals i entren en el camp de les llicències mètriques que poden utilitzar els poetes.

L'existència del vers és universal i, des d'estructuracions i realitzacions prou distintes, s'ha donat arreu, en tots els temps i totes les cultures: Joan A. Argente (1984) ha remarcat, així, que «sembla que en totes les cultures hom pot delimitar un conjunt reduït de textos lingüístics caracteritzat per la recorrencia d'elements lingüístics específics dins un determinat marc sintàctic, en oposició a un conjunt molt més ampli de textos que no posseeixen aquesta propietat» (p. 94). Tot i això, és indubtable que els límits entre prosa i poesia no són tan clars en un cent per cent de casos, sinó que hi ha una frontera gradual, com podem observar en un nombre considerable —però minoritari— de mostres contemporànies: des de poemes en prosa i proses poètiques —textos tipogràficament presentats com a prosa en els quals s'exploten alguns recursos poètics, com ara una certa orga-

nització del llenguatge, conreats per força autors de Baudelaire ençà, tot i que també en podríem trobar en autors més antics— fins a versos no poètics —textos que, com alguns eslògans publicitaris, si bé rimem, són exempts del que tradicionalment s’ha considerat poesia.

De fet, no podem obviar que, en el fons, poesia i prosa no són dos conceptes tan excloents com se’ns ha volgut fer veure tradicionalment. I aquesta no és una constatació que hàgim de fer tan sols davant de trets creatius moderns, sinó que ja és patent en la literatura antiga. Així, molts especialistes en Ramon Llull, l’excel·lent autor medieval, han insistit que, en la producció d’aquest autor, el concepte d’«obra rimada i metrada» no és sinònim d’«obra poètica» i que el seu lirisme més accentuat es troba en algunes de les seves composicions en prosa més que en els seus versos, que, molt sovint, són el que se sol qualificar de «prosaics». Per acabar-ho de reblar, no es fa difícil de trobar, en alguns fragments de Llull, clars exemples de prosa rimada, és a dir, de textos en prosa que presenten una evident i conscient reiteració dels mateixos sons finals d’algunes paraules.

Un dels límits més controvertits, des del punt de vista dels estudis mètrics, és el del vers lliure, el vers escrit sense subjectar-se a uns metres i uns ritmes determinats, tot i mantenir la disposició vertical del text. El vers lliure —aquest sí, ben modern, desenvolupat a partir de Rimbaud, Gustave Kahn i els primers simbolistes— correspon a la reivindicació de l’espontaneïtat expressiva del poeta, que vol deixar de subjectar-se a unes normes de composició prefixades. El vers lliure —per poder ser qualificat com a tal i no com un conjunt de ratlles sense cap característica d’estètica poètica, que algun estudiós ha qualificat de prosa retallada— ha de presentar alguns trets significatius, com ara l’ús de l’impressionisme estilístic, la suggestió, els símbols i els diversos trops o imatges. De fet, com assenyala Gabriel Ferrater (1981), «el vers lliure deixa d’existir en el moment que es fa vers» (p. 84).

És evident que el vers lliure pot ser estudiat —i ha de ser-ho— per la poètica, però no pas per la mètrica i la versificació. Perquè allò que definitivament distingeix el vers tradicional —que no cal equiparar sempre a poesia tradicional— de la prosa, i dels límits graduals entre un i altra, és la mètrica i la versificació. En aquest sentit, no hi

ha dubte que la globalitat del corpus literari d'un escriptor tan reconegut unànimement com J. V. Foix —un dels grans autors catalans contemporanis— pot ser considerat poesia, per bé que, de vegades, se'ns presenti en forma de vers i, d'altres, de prosa. El que també és evident, però, és que per a una anàlisi mètrica tan sols ens interessin els elements de versificació, els versos presentats com a tals. Això no indica altra cosa, no ens equivoquem, que la conformació estructural del text i, en principi, no té res a veure amb qüestions de qualitat. Ens pot agradar un vers lliure i desagradar un sonet que acompleixi plenament les característiques tècniques d'aquesta composició. Discussions sobre la qualitat o no qualitat intrínseca d'una presentació formal no deixen de ser eixorques, perquè, en una creació literària, la forma, per molt que ens interessi —i als que ens preocupem per temes de mètrica i versificació ens interessa, és clar, força—, és un component més d'un tot estètic i significatiu. I per valorar aquesta creació cal tenir en compte el tot.

POÈTICA: CONCEPTES DE VERSIFICACIÓ I MÈTRICA

La **poètica** ha estat definida com la part de la lingüística que tracta de la funció poètica —dels seus elements conformadors— en la seva relació amb les altres funcions del llenguatge, seguint les teories de Roman Jakobson, que detallarem properament. És a dir, la part de la lingüística —i podríem concretar de la retòrica, que estudia, genèricament, els usos lingüístics literaris— que es dedica a analitzar els components específics dels textos poètics. La poètica és força àmplia i, entre d'altres, inclou els conceptes de mètrica i versificació.

El de **mètrica**, el més conegut i comunament utilitzat d'ambdós, s'utilitza tant per englobar el conjunt de fenòmens definitoris de la construcció d'un vers —els anomenats fenòmens mètrics— d'una concreta tradició poètica —és a dir, d'una llengua i d'una literatura— com per, a la vegada, conceptualitzar la disciplina que analitza, descriu o explica aquests fenòmens. És a dir, quan algú parla de la mètrica d'un poema sovint pot fer referència tant a la teoria que n'explica els elements com a aquests mateixos elements. La definició

més habitual de mètrica com a teoria ens la resumeix Mario Ramous quan la qualifica de «disciplina que estudia les estructures formals que determinen l'especificitat del vers en la comunicació poètica» (p. 11). De fet, però, com hem assenyalat, la mètrica no deixa de ser, a la vegada, un aspecte de la **versificació**. Joan A. Argente¹ (1984) ha remarcat que «hom entén per versificació la factura del vers —en el doble sentit de l'«acció de fer versos» i «la manera com estan fets els versos»: en un mot, la composició de versos i la composició dels versos» (p. 93). D'una manera general, la versificació abasta tots els fenòmens que fan d'un determinat segment lingüístic un vers, és a dir, el que podríem anomenar les unitats bàsiques —en les llengües romàniques, i particularment la catalana, la síl·laba i el ritme, i també la rima—, així com el paralelisme, les al·literacions o l'estructura estròfica, tot el que té a veure amb la factura formal dels versos.

Com remarca Jean Suberville, la versificació engloba, consegüentment, totes les tècniques de construcció del vers, el conjunt de procediments que s'hi utilitzen, mentre que la mètrica es limita, específicament, a centrar-se en l'estudi teòric dels components essencialment característics d'aquests procediments, pel que es podria qualificar com a l'art o tècnica de la versificació. Per això, conclou que «on nait poète, on devient versificateur. C'est par la versification —comme par le style— qu'un poète est artiste» (p. 10). Així, i segons la seva concepció teòrica tradicional, cal establir tres branques dins l'estudi dels elements bàsics de la versificació: *a*) la prosòdia, o ciència de la quantitat de les vocals i les síl·labes; *b*) la mètrica, o ciència de la mesura dels versos; i *c*) la rítmica, o ciència de la mesura del ritme. Actualment, però, se sol agrupar aquestes tres ciències sota la denominació comuna de mètrica, especialment pel que fa a la rítmica. El terme **prosòdia**, avui, s'utilitza per designar realitats distintes, de vegades com a sinònim de mètrica o versificació, d'al-

1. Pel que fa a una més àmplia concreció dels conceptes de versificació, mètrica i prosòdia i de la diversa tipologia de la mètrica com a ciència i sistema, podeu consultar els articles de Joan A. Argente «*De re numerosa. Mètrica i lingüística*» (I i II), el primer dels quals fou publicat a la revista *Els Marges*, número 24 (1982), i el segon romangué inèdit fins que ambdós foren inclosos al volum, del mateix Argente, *De poètica i lingüística* (pp. 91-111 i 113-142, respectivament).

tres prenent un sentit lingüístic específic, que podria incloure's dins la fonologia, com a estudi de l'accent, la quantitat i el to.

Si entenem, conseqüentment amb el que acabem de veure, la mètrica com l'estudi teòric de les tècniques de versificació —és a dir, com a part de la ciència literària que s'ocupa de l'especial conformació d'un text lingüístic estructurat en forma de poema—, bo serà que ens detinguem en els seus fonaments teòrics. Recordant que aquest terme prové del grec *metron* —que significava, a la vegada, «mesura» i «vers», i que donaria el posterior *metrum* llatí—, podem concloure que la mètrica consisteix, almenys inicialment, a determinar els patrons constructius dels versos i a establir-ne la relació, tot el que és relatiu al metre, és a dir, el nombre i la disposició de les síl·labes de què es compon un vers i, també, el nombre, la natura i la disposició dels accents que conformen el ritme de cada tipus de vers. Així, doncs, la mètrica és una estructura secundària imposada al llenguatge —que és l'estructura bàsica—, de la qual se'n poden establir unes regles, que han intentat sistematitzar, com anirem veient, les teories mètriques contemporànies. En aquest sentit cal entendre la definició de Salvador Oliva (1980): «Cada llengua construeix els versos seleccionant alguns elements del seu sistema. Aquests elements poden ser les síl·labes, les fronteres de mot, la quantitat vocàlica, l'accent d'intensitat, etc. L'estudi de la selecció d'aquests elements, dels patrons abstractes que regeixen llur combinació, així com de les possibilitats concretes de la realització d'aquests patrons, s'anomena mètrica» (p. 11).

Per tot això, l'estudi mètric ha d'abastar tres graons evidents: el poema, l'estrofa i el vers, de major a menor. El poema —que pot estar format per una successió d'estrofes o per una única estrofa— potencia els valors expressius del llenguatge amb una especial ordenació dels elements que constitueixen la cadena parlada, que poden ser tant estrictament fònics —quantitat, intensitat, to...— com més genèricament lingüístics —síl·laba, paraula, ordre de paraules, oració... Quan aquests elements estan sotmesos a uns cànons de simetria i regularitat és quan podem parlar rigorosament d'estrofa o període rítmic. El vers és, en aquest ordre de composició poètica, la unitat més petita, a la vegada que bàsica, i només existeix en fun-

ció de formar part d'una estrofa i d'un poema. Un vers, per si sol, no existeix, almenys conceptualment.²

La mètrica, doncs, és composta pel conjunt de regles relatives al metre o mesura dels versos, a les estrofes i a les composicions poètiques. I com a components fonamentals del metre en català tenim, ja ho hem assenyalat, les síl·labes i el ritme, però, com recordava lúcidament Gabriel Ferrater —en un article titulat precisament «Sobre mètrica»—³, en una llengua com la nostra «és *rigorosament impossible* de comptar les síl·labes sense haver establert abans l'esquema mètric», tot i més quan «en català... el sil·labisme és una de les coses més inestables de la llengua, i justament la mètrica és destinada a fixar-lo, i no pas a l'inrevés» (p. 78). I Ferrater, que redefinia la mètrica com un joc d'unitats auditives que tendeixen a subdividir-se en els esquemes accentuals repetits i recurrents de la llengua, afegia que «el roc ferm on se sosté la mètrica és la sintaxi... No es tracta pas de discutir fins a quin punt el poeta pot permetre que la sintaxi li esguerri la mètrica, sinó de saber de quins mitjans es pot valer a fi de regularitzar *encara més* la regularitat sintàctica, de metritzar la sintaxi» (p. 85).

CIÈNCIA I SISTEMA

Podem establir una diversa tipologia mètrica des de dos punts de vista prou distints, que es relacionen amb la doble significació d'a-

2. Jordi Parramon, al *Diccionari de poètica*, després de definir el terme *monòstic* com a «composició d'un sol vers», afegeix: «el mateix concepte de monòstic es contradiu amb la noció de vers com a formant recursiu del poema; per tant, no té cap sentit parlar de monòstic, ni tan sols quan es tracta d'un període rítmic que segueix un esquema estereotipat i catalogat com a vers. Els presumptes monòstics de l'antiguitat són versos que han estat segregats d'una composició i citats a banda pel seu valor sentenciós. Només recentment, amb el minimalisme, ens trobem alguna vegada amb monòstics intencionats» (p. 146).

3. L'article de Gabriel Ferrater «Sobre mètrica» —gènesi de força estudis catalans posteriors— fou publicat al número de la revista *Serra d'Or* del mes d'agost de 1971 i, posteriorment, recollit a l'aplec de textos ferraterians *Sobre el llenguatge* (pp. 77-86).

quest concepte i que ja hem remarcat: per un cantó, des dels interessos teòrics i ideològics en què se centra cada estudi o assaig mètric i, per un altre, des de la unitat o unitats que són a la base de l'estructuració de cada sistema mètric. És a dir, distingir diverses mètriques prenent com a fonament en quina teoria basen la seva formulació i, en un altre sentit, partint d'allò que defineix la versificació d'una llengua. No cal dir que tornem a moure'ns en dos camps prou distints: el de la mètrica com a teorització o assaig, com a ciència que analitza uns certs fenòmens de versificació, i el de la mètrica com a anàlisi d'una realitat concreta, com a sistema establert sobre la base d'unes determinades unitats bàsiques de versificació.

Així, **segons el punt de vista** del seu estudi, podem parlar de:

a) mètrica històrica, que intenta determinar-ne els orígens i l'evolució;

b) mètrica comparada o històrico-comparativa, que resulta de la transposició dels mètodes de la gramàtica comparativa al terreny de la reconstrucció dels metres primitius, molt usual al segle XIX i a començaments del XX, i que va arribar al seu moment més àlgid, quant a resultats, a la dècada dels anys vint amb els treballs d'A. Meillet;

c) mètrica normativa o preceptiva, que estableix normes per a la correcta formació dels versos, seguint la pròpia estètica del moment i que va ser la predominant, abassegadorament, durant segles, especialment des de l'època medieval —recordem, sinó, les abundants preceptives trobadoresques— fins al primer romanticisme;

d) mètrica descriptiva, o anàlisi dels fenòmens mètrics des de l'estructura interna, sense judicis de valor ni explicacions històriques;

e) mètrica general, col·lateral al desenvolupament, a partir de Roman Jakobson, de la lingüística general i que pretén arribar a unes categories descriptives vàlides per a l'anàlisi de qualsevol sistema mètric;

f) mètrica generativa o teoria de la mètrica, que, a partir de la general, té les seves bases en la gramàtica generativa i intenta de formular un «esquema mètric abstracte» i unes «regles de correspondència mètriques»;

g) fonologia mètrica, que subratlla la complexitat dels fets mètrics, en centrar-se en l'estructura sonora i el caràcter relatiu i sintagmàtic dels seus fenòmens.

Els preceptivistes romànics medievals, molts dels quals foren catalans, degut a l'especial implantació i seguiment de la poesia trobadoresca a casa nostra, es mostraven força interessats per establir llistes i anàlisis de tot allò que anomenaven «vicis en la lletra» —cacofonies, hiat...—, «vicis en síl·laba» —desplaçament d'acents...—, «vicis en dicció» —repetició de mots, rebles...—, «vicis en rima», «vicis en vers i cesura» i «vicis en sentència» —contradiccions... A començaments del segle XIX, el menorquí Antoni Febrer i Cardona va confegir raonats tractats de preceptiva poètica, d'influència castellana i francesa, que van romandre malauradament inèdits, mentre que els autors de la Renaixença no es van moure de la voluntat historicista. El primer volum monogràfic modern i contemporani, únic durant molts anys, fou degut a Alfons Serra i Baldó i Rossend Llatas (*Resum de poètica catalana, Mètrica i versificació*, 1932), que establiren una barreja de mètrica descriptiva i normativa en uns anys en què l'interès de la majoria d'estudiosos, amb Carles Riba al capdavant, estava centrat, com veurem en el seu moment, en l'adaptació dels metres clàssics a la poesia catalana. A finals dels anys seixanta i començaments dels setanta del segle passat, Gabriel Ferrater introduí en els ambients universitaris barcelonins les preocupacions de la lingüística moderna i, també, de la mètrica general i de la generativa, aportant-hi la contundència de la seva saviesa com a professor, de la seva passió de lector crític i de la seva força creadora. Va obrir un camí que seguiren, per les dreceres de la mètrica generativa, Joan A. Argente i Salvador Oliva. Aquest darrer ha estat autor de diversos estudis, especialment tres volums (*Mètrica catalana*, 1980; *Introducció a la mètrica*, 1986, i *La mètrica i el ritme de la prosa*, 1992), en els quals ha incidit en la teoria i la fonologia mètrica, establint, segons el seu criteri, els models dels versos catalans. Josep Romeu i Figueras, per la seva banda, també molt especialment a partir de la dècada dels setanta, resseguí amb perseverància la mètrica catalana antiga i les formes de la poesia popular, per endinsar-se també en poetes contemporanis, sempre des d'una perspectiva descriptiva i històrica, camí que també ha donat els seus fruits, ni que sigui per viaranys distints, en estudiosos com Jaume Medina o Jordi Parramon.

Avui els estudis mètrics catalans, la majoria dels quals en forma d'articles publicats en miscel·lànies i revistes especialitzades, aborden tant temes de mètrica històrica i mètrica descriptiva com de mètrica general i teoria de la mètrica, com es pot comprovar en la bibliografia final. Aquest *Manual de mètrica i versificació catalanes*, ja ho hem dit, vol mantenir aquesta interdisciplinarietat: no és, *stricto sensu*, una història de la mètrica, ni una preceptiva normativitzant, ni una teoria de la mètrica, sinó que tan sols vol ser un inventari descriptiu de formes i models i una síntesi, en tot cas, de les més rellevants aportacions historicistes, preceptivistes o teorícistes. Vol presentar, doncs, i en aquests termes, els trets essencials del nostre sistema mètric i de la seva evolució al llarg dels temps, antics, moderns i contemporanis, tant pel que fa a la composició dels versos com a la de les estrofes i la dels poemes.

D'altra banda, pel que fa a les **unitats bàsiques definitòries**, si tenim en compte les llengües i literatures més conegudes podem trobar-nos amb la següent tipologia:

a) **mètrica sil·làbica**, que es basa en el nombre de síl·labes dels versos, com és el cas de les mètriques romàniques tradicionals;

b) **mètrica quantitativa**, fonamentada en les combinacions de vocals llargues i breus, mantenint o no, com en el cas de la poesia grega clàssica i de la llatina del mateix període, una regularitat;

c) **mètrica tonal** o tonemàtica, basada en el contrast de tons distintius alternats, com a la poesia xinesa;

d) **mètrica accentual o rítmica**, que es fonamenta en el ritme generat per la presència de cims accentuals —d'accents significatius en el vers—, mantenint una regularitat no necessàriament sempre idèntica o isosil·làbica, com la poesia anglesa o l'alemanya moderna;

e) **mètrica verbal**, basada en la reiteració de paraules i que podem trobar en les llengües indoeuropees i les hebraiques.

Ja hem assenyalat que la poesia catalana, en la seva conformació tradicional, ha estat bàsicament sil·làbica, i ho és encara genèricament. Però també és cert que la tradició catalana ha presentat una regularitat accentual o rítmica i, encara, modernament, podem trobar sense massa dificultat exemples, també, de mètrica basada

en una adaptació de la quantitat. Així, potser seria millor de qualificar la poesia catalana de **sil·làbico-accentual** —o sil·làbico-tònica—, ja que presenta exemples de vers que pertanyen als dos sistemes i d'altres que fonamentalment només en pertanyen a un. Malgrat tot, no podem oblidar mai que els nostres conceptes mètrics s'han basat històricament en el sil·labisme.

De fet, Mario Ramous recorda que hi ha, universalment, quatre tipus de metre: la síl·laba, la quantitat, l'accent i el to. I que cada mètrica de cada llengua concreta combina, habitualment, més d'un metre, fins i tot tots quatre, per bé que amb rellevàncies i preponderàncies diferents.

La teoria de la funció poètica

De la mateixa manera que les teories de Saussure són consubstancials al naixement de la lingüística moderna, els estudis mètrics contemporanis deuen molta bona part de la seva conformació als assaigs sobre poètica de Roman Jakobson, iniciats en la dècada dels anys vint del segle xx però desenvolupats orgànicament i difosos arreu a partir de la postguerra europea. Aquesta influència és evident, no tan sols en el món romànic i anglosaxó en general, sinó també a casa nostra, des dels treballs de Josep Romeu i Figueras sobre l'efecte de la poesia folklòrica catalana en la literatura culta fins als textos més teoricistes de Gabriel Ferrater, Joan A. Argente o Salvador Oliva.

L'aportació, en aquest sentit, més cabdal de Jakobson és el que anomena «teoria de la funció poètica», explicitada al seu breu assaig *Lingüística i poètica* (1960, trad. catalana de 1989).⁴ El lingüista russo-america parteix de la base que el llenguatge ha de ser estudiat en tota la varietat de les seves **funcions**. Així, el procés lingüístic és un acte de comunicació en el qual intervenen sis factors: emissor, context, missatge, contacte, codi i receptor. Cada factor comporta una funció lin-

4. El volum *Lingüística i poètica i altres assaigs* (traducció de Joan Casas i edició, selecció i pròleg d'Àlex Broch) conté, a més d'aquest text fonamental, altres treballs de Jakobson sobre poètica, tant estrictament teòrics com anàlisis i comentaris.

güística diferent, de tal manera que la diversitat dels missatges es deriva de les diferències de jerarquia entre les funcions i no del monopoli entre elles, ja que és gairebé impossible trobar un missatge que es composi d'una única funció. Desenvolupant aquest paràmetres, Jakobson anomena **emotiva** la funció centrada en l'emissor; **referencial**, en el context; **poètica**, en el missatge; **fàtica**, en el contacte; **metalingüística**, en el codi; i, **conativa**, en el receptor. L'estudi lingüístic de la funció poètica cal que ultrapassi, consegüentment, els límits de la poesia; l'anàlisi lingüística de la poesia, doncs, no es pot limitar a la funció poètica, perquè la particularitat dels gèneres poètics es genera, també, en altres funcions verbals, a més de la poètica. Per exemple, l'anàlisi de la poesia èpica ha de tenir en compte, també, la funció referencial i, en canvi, la de la lírica no pot evitar l'emotiva.

En un segon pas —que, degut a la configuració metricista d'aquest *Manual*, ens interessa molt més—, Jakobson hi introduí els conceptes d'«equivalència», «selecció» i «combinació» i afirma, amb una definició ja clàssica, que la **funció poètica** projecta el principi d'equivalència de l'eix de la selecció a l'eix de la combinació. Les dues formes fonamentals de composició i ordenació emprades en el comportament lingüístic són la selecció i la combinació. Per a la primera, en el cas que ens ocupa, el poeta tria d'entre un conjunt ampli i preexistent de mots, frases, locucions, esquemes genèrics... La selecció, aleshores, és feta sobre la base del principi d'equivalència, sigui per sinonímia o per antonímia, per similitud o per dissimilitud. Les dades seleccionades entren, a continuació, en el procés de combinació, un procés en el qual la funció poètica sobreposa el principi d'equivalència, característic de la selecció, damunt el principi de la contigüitat, propi de la combinació.

En poesia, cada síl·laba és posada en relació d'equivalència amb totes les altres síl·labes de la mateixa seqüència, com passa amb els accents de mot, les fronteres de mot i la resta d'unitats mètriques, en un conjunt en què la síl·laba i l'accent en són les unitats de mesura, el procediment únic —en el sentit que no el podem trobar en cap altra— de la funció poètica. La poesia es fonamenta, doncs, en la reiteració regular d'unitats equivalents, i aquest és el camp estricte de la mètrica. Cal no oblidar, però, que la mètrica no és, tam-

poc, l'única condició de la poesia, ja que el vers, per a Jakobson, ultrapassa els límits mètrics de la poesia, amb qüestions estètiques, ideològiques i de tipologia molt diversa, fins i tot força elements lingüístics —que, tot i ser poètics, no hem de considerar mètrics—, com ara correspondències, equivalències i identitats profundes; alliteracions que no constitueixen rima; el mot com a essència, signe i símbol; imatges i trops —metàfores, metonímies, sinècdokes...—; el contrast i la paradoxa; canvis i alteracions semàntiques; o distints jocs de mots. En aquest ordre de coses, Roman Jakobson definia la poètica com la part de la lingüística que tracta de la funció poètica en les seves relacions amb les altres funcions del llenguatge, i la mètrica com el segment més estructural, mecànic, de la poètica, però no l'únic.

Aprofundint la seva formulació, per a aquesta teoria de la funció poètica, el metre —el model de vers— regeix l'estructura de cada vers particular —l'exemple de vers. El model de vers, així, determina els elements invariants dels exemples de vers i fixa els límits de les possibles variacions. Això és, precisament, la base de la teoria mètrica estructural o generativa: el model de vers s'encarna en els exemples de vers. La variació d'aquests exemples a l'interior d'un poema donat és, a la vegada, la base dels exemples d'execució o d'elocució —de lectura, d'escansió...—, que també són variables. Això depèn del model d'execució propi del recitador, que pot triar un estil erudit, una prosòdia propera a la prosa o oscil·lar entre aquests dos pols.

Joan A. Argente (1990), en comentar, precisament, l'edició catalana de bona part dels estudis poètics jakobsonians, ens fa veure que:

cal defugir la concepció que veuria en certs aspectes del pensament jakobsonià una actualització de la poètica tradicional —conceptes vells en terminologia nova o termes vells redefinits d'acord amb el pensament lingüístic modern. Allò que és verament important és el fet que s'ha substituït el sistema conceptual en ell mateix, les coordenades en funció de les quals es defineixen i tenen sentit els termes.

No es pot oblidar l'aspecte empíric del treball de Jakobson. Per bé que hom pot destriar ... entre uns treballs «teòrics» i uns altres de més «pràctics», no es pot oblidar l'estreta interrelació entre teoria i anàlisi ni la relació de retroalimentació recíproca entre totes dues. (p. 62)

Recurrència de formes fixes

El concepte de formes fixes o recurrents —que es refereix al fet que, al llarg de la història d'una literatura, o d'amplis períodes d'aquesta, els poetes han usat majoritàriament, amb les excepcions que calgui, unes mateixes, o molt semblants, formes de versificació, sigui pel que fa a la mesura dels versos o a l'estructuració d'aquests, les estrofes i les composicions— és un concepte que pertany al camp de la versificació, no al de la qualitat de la poesia entesa com a gènere d'expressió literària. Per això, cal prendre desapaassionadament i des d'una perspectiva relativitzadora la discussió moderna sobre la caducitat o no de les formes mètriques fixes, una discussió encetada amb certa força a principis del segle xx, somorta de vegades, reviscolada d'altres.

Salvador Oliva (1991), en una ponència presentada a un congrés celebrat a París i que tenia com a tema central, precisament, «Les formes fixes en poesia», i des d'uns posicionaments prou definits, ha volgut fer notar que:

Només alguns crítics ancorats en una mena de pseudoavantguardisme han associat les formes mètriques amb les formes caduques ... Els millors models de la poesia catalana, des dels orígens fins avui, i sobretot comptant amb els tres poetes moderns, Carner, Riba i Foix, són models de formes fixes. Fins i tot l'avantguarda, a Catalunya, ha produït els seus millors resultats amb poemes metrificats i sovint en estrofes regulars, com és el cas de Foix, Brossa i Gimferrer. (p. 124)

Amb tot, generacions posteriors —afegeix Oliva— tendeixen a escriure més en versos no rimats —blancs— i usen estrofes recurrents distintes a les tradicionals. I hi inclou altres innovacions mètriques contemporànies. Posa com a exemple que el mateix Gabriel Ferrater i Joan Ferraté presentin, en les seves composicions, versos amb més tensió rítmica: els decasíl·labs, els seus versos de deu síl·labes, tenen menys restriccions accentuals i les seves fronteres mètriques —de final de vers o de seqüència de vers— poden no coincidir amb les fronteres del sintagma fonològic —amb les fron-

teres de paraula—, un fet gairebé impensable en la nostra tradició poètica. Tot i això, conclou el mateix Salvador Oliva, en la poesia catalana, tant en l'antiga com en la contemporània, el conreu d'estructures mètriques prefixades ha estat molt forta, i ho continua essent. I ho raona amb una afirmació taxativa:

El poema té necessitat d'una forma interior ... La forma externa no s'imposa mai en els bons poemes, siguin de l'època que siguin, sinó que brolla de la forma interior, no solament pel control exercit pel poeta sobre el seu material (la parla), sinó també i sobretot per la submissió d'aquest material a la imaginació del poeta, que només s'adreça al lector en quant persona dotada també d'imaginació (lingüística i moral) ... perquè el poema ha sorgit d'un arranjamet formal (intern i extern), el lector el rep abans que res com una proposta imaginativa i lúdica ... Les formes mètriques són finites: tenen un nombre màxim de possibles composicions: però les formes interiors d'un poema són infinites (lluny, per tant, de ser tingudes com a fixes), perquè els elements que combinen no són únicament sons; a més a més de ser significants, són també significats, i conjunt de significats. (pp. 125-126)

No tot el que és servit en mètrica és poesia, però, de la mateixa manera, no tota la poesia ha d'estar, obligatòriament, servida mitjançant uns patrons mètrics recurrents, per molt que aquests conformin la nostra tradició i que continuïn fornint bona part de les mostres modernes. La poesia no és mètrica —i, sovint, la poesia més dolenta, menys poètica, es presenta, també, mitjançant formes impecables—, però la mètrica, indubtablement, aïlla definitivament el gruix més considerable de les composicions poètiques. Així, i retornant al fil de les argumentacions d'Oliva, les formes fixes o recurrents formen part de l'ofici, ajuden a fer la feina ben feta.

Unes paraules de Dolors Oller, com a síntesi d'aquests plantejaments, ens poden servir per cloure la qüestió: «El poeta, ara, és lliure per utilitzar la raó» (p. 78).